

Ühe kooliõpetaja saatus Vabadussõjas.

Lipnik Aleksander Mitnitsi kirjad

Urmas Salo

Anton Mitnits ülikooli astumise aastal, 1932. EAA, f. 2100, n. 1, s. 12590, Anton Mitnitsi isiklik toime Tartu Ülikoolis

Meenutamaks Vabadussõja algusaegu, on huvitav uurida selles osalenute kirjapanekuid. Vähe on lugeda seda, mis on kirja pandud vahetult sõjasündmuste keskel. Hea, et on säilinud lipnik Aleksander Mitnitsi kirjad koju abikaasale. Aleksander Mitnits oli kooliõpetaja, kes teenis Julius Kuperjanovi partisanipataljonis. Ta kirjad valgustavad partisanide sõjateed Puurmanist kuni Valgani, aga ka eelnenud võitlusi Põhja-Tartumaal.

Aleksander Mitnitsi kirjadest on näha juba maailmasõja tõttu kodust eemal viibinud mehe igatsust rahuaja järele, et saaks tagasi pere juurde. Ta muretses oma pere saatuse pärast. Kooliõpetajana ei pidanud ta tingimata sõjas osalema, kuid läks siiski rindele ja langes lahingus.

Aleksander Mitnits (Mitnitz) (7.05.1885 – 31.01.1919) sündis Visusti vallas talupoja Ju-

han Mitnitsi ja ta naise Kadri peres. Poiss ristiti Kärkna-Lähte õigeusu koguduses.¹ Pärast Kaarepere õigeusu algkooli õppis Aleksander Mitnits 1902–1906 Tartu Õpetajate Seminaris ning oli Uderna ja Ropka 2-klassilise ministereiumikooli õpetajaks. Ta abiellus 1910. a. oktoobris Ida Ilmatsaliga, 1911. a. augustis sündis perre poeg Anton. 1912–1916 oli Aleksander Saadjärve 2-klassilise ministereiumikooli juhataja, ühtlasi õpetaja (veel 1917. a-ni). Ta õpetas eesti ja vene keelt, matemaatikat, ajalugu, geograafiat, joonistamist ning õigeusu pühakirja, abikaasa oli käsitöö õpetaja.²

Esimese maailmasõja ajal, 1917. a. aprillis võeti Aleksander Vene armeesse, ta lõpetas Petrogradis Vladimiri sõjakoolis lipnike kursuse ning sai lipniku auastme 1917. a.³ Tema teenistuse kohta sõjaväeosades või rindel andmed puuduvad.⁴ Sõjast taga-

¹ EAA, f. 1939, n. 1, s. 52, l. 111. EAÕK Kärkna-Lähte koguduse meetrikaraamat 1885.

² EAA, f. 391, n. 1, s. 17, l. 60–63. Tartu I rajooni rahvakoolide inspektor. Saadjärve 2-klassiline ministereiumikool 1910–1914; EAA, f. 391, n. 1, s. 28, l. 19, 22. Tartu I rajooni rahvakoolide inspektor. Saadjärve 2-klassiline ministereiumi kool 1914–1917; Tartu Õpetajate Seminar 1828–1928. Tartu Õpetajate Seminari vilistlaskogu väljaanne. Tartu, 1929, lk. 322–323.

³ EAA, f. 391, n. 1, s. 28, l. 61–61p; M. Kröönström. Eesti rahvusest ohvitserid Vene armees 1870–1917. Magistritöö TÜ ajalooosakonnas. Juhendaja T. Tannberg. Tartu, 1999, lk. 158.

⁴ A. Mitnitsi teenistustoimikus Riigiarhiivis Sõjavägede Staabi fondis (ERA, f. 495, n. 7, s. 3328) on andmeid ainult tema teenistusest Kuperjanovi partisanipataljonis.

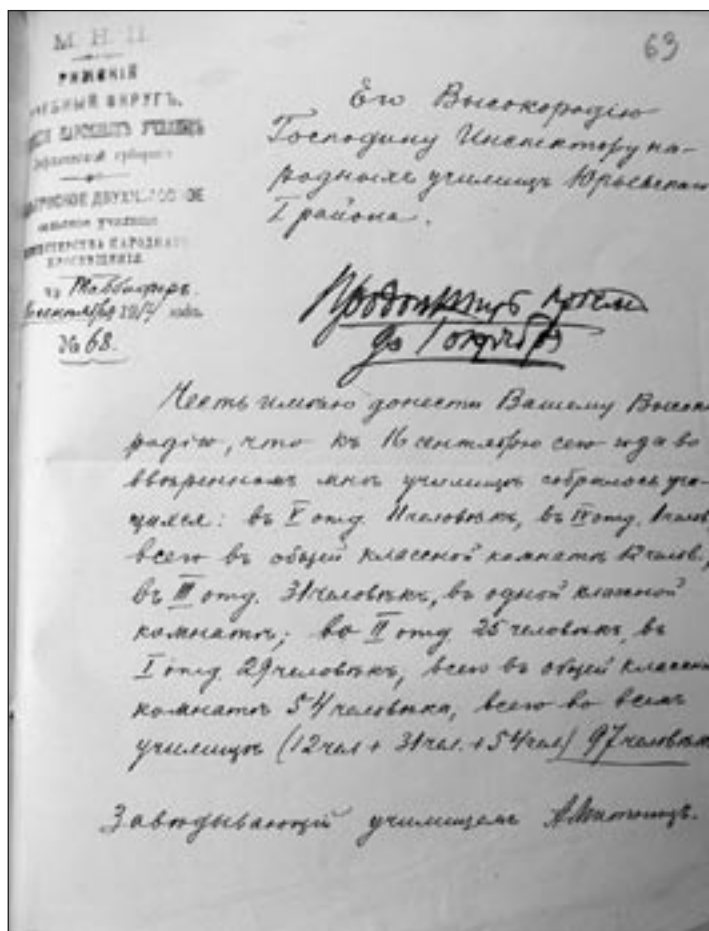
si tulnuna jätkas ta 1918. a. õpetaja ametit Saadjärvel (2-klassilises rahvakoolis).

1918. a. augustis organiseeris Mitnits Sootaga vallas põrandaalust Kaitseliitu. Vabadussõjas oli algul ta Äksi Eesti Kaitseliidu reservi salgas.⁵ Äksi kihelkonna Kaitseliidu ülem leitnant Saar saatis 16. detsembril reservi salga Tormasse. 17.–18. detsembril osales ta Kõnnu lahingus. 3. jaanuaril 1919 astus Mitnits koos kaheksa kaitseliitlasega Kuperjanovi partisanisalka, seal määrati ta 2. roodu nooremohvitseriks.⁶ Võttis osa Tartu linna vabastamisest 14. jaanuaril. Väeosa pataljoniks ümbernimetamisel teenis Mitnits edasi 2. roo-

dus. Osales pataljoni sõjakäigul Elvast Valka. Langes enne Valgat lahingus Paju mõisas.

Mitnits maeti 7. veebruaril Tartu Uspenski õigeusu surnuaeda,⁷ ta nimi on Äksi kihelkonna ja Palamuse kihelkonna Vabadussõjas langenute mälestussambal.

Aleksander Mitnitsi kirjad oma abikaasale Ida'le ja poeg Antonile on Riigiarhiivis Vabadussõja Ajaloo Komitee fondis Kuperjanovi pataljoni materjalide hulgas: ERA, f. 2124, n. 1, s. 345, l. 5, 68, 170–171, 213, 326–326p, 327. Need on trükitud ärakirjad kirjadest, mis kajastavad Kuperjanovi pataljoni tegevust.

Saadjärve ministeeriumikooli juhataja A. Mitnitsi ettekanne Tartu I rajooni rahvakoolide inspektorile 16.09.1914 kooli õpilaste arvust.

EAA f. 391, n. 1, s. 17, l. 63

⁵ ERA, f. 541, n. 1, s. 77, l. 68.

⁶ ERA, f. 560, n. 1, s. 1, l. 2.

⁷ EAA, f. 1980, n. 1, s. 236, l. 19. EAÕK Tartu Jüri koguduse meetrikaraamat 1919; Postimees 03.02.1919; 04.02.1919.

* * *

1. j(aanuar) 1919

Rohuaia talus, Lahaveres.

Head uut aastat! Elan kolmandat päeva õige korralikus talus. Süüa on meil palju. Elamine on unine ja segane, sest ela ainult kuulujuttudele. Kodu teeb tuska, mis võib teiega juhtuda.

Oma asi oli Torma lahingus⁸ täbar, elusse jäin, võib ütelda, ehk õnne kaupa, oleksin võinud kergesti vangi sattuda. Kuulipildujatest tuupisid nad kuulisid rängaste. Taganemine Jõgevale ei olnud armas aga, mis seal teha. Saadri mehi oli meil kokku siis viis tükki. Sealt käisime Laiusele veel tagasi. Laiuse valla olid kohalikud enamlased üle võtnud, need võeti vangi, 4 tükki lasti maha, mõned mõisteti sunnitööle.⁹ Siis tulime uuesti Jõgevale. Kui Tartu langes¹⁰ võtsime Jõgeva mõisa karja ette, käisime Kurista mõisas, sealt Aitu, Põltsamaale, Pajusi mõisa, ja praegu oleme teist teed pidi Jõgevale tagasi minemas. Saadjärve mehi oleme praegu moonavoori juures 11 meest. Pühade aeg oli Aidu juures lahing¹¹ seal ma ei olnud. Kui kaua ma vooris olen ma ei tea.

Puurmannis, 6. jaanuaril.

Tervised! Asun eilasest saadik Puurmannis. Tulime Kuperjanovi salka üle.¹² Eila olin Sadukülas, pidime mõisat tagasi võtma, kuid polnud kellegilt võtta, olid kadunud, ainult häävituse jäljed olid näha.

Olen terve, tuju korralik.

Kõige paremt
Aleks.

2. rood.

16 jaan. 1919 aas.

Tartus.

Kallid kodused!

Pühapäeva õhtu läksime oma salgaga, s.o. mina läksin 20 mehega Mõisamaale vahti pidama. Järgmisel päeval tulid enamlased, oli laskmine, ühe enamlase saime haavatult kätte, viisime Visusi, seal suri ära. Esmaspäeva õhtul hakkasime soomusrongiga Voldi poole liikuma. Voldi alev kuulis

⁸ 2. jalaväepolgu allüksused ja kaitseliitlased võitlesid 17.–18. detsembril 1918 Kõnnu küla juures pealetungiva punase soome polguga, kuid pidid lõpuks taanduma ja Torma teesõlme maha jätma. Taandumine Jõgeva suunas muutus pimeduses kohati paaniliseks põgenemiseks.

⁹ 19. detsembril 1918 moodustati Laiusel kolmeliikmeline revolutsioonilise korra komitee eesotsas Jaan Toomingaga. 2. jalaväepolgu salk läks Laiusele tagasi 20. detsembril. Polgu sõjaväljakohus 21. detsembril mõistis J. Jaurami surma (lasti maha Laiusel 22.12), J. Toominga sunnitööle, J. Umali vangi, viis kohtualust lasti vabaks. Vt. ERA, f. 541, n. 1, s. 309, l. 54–54p.

¹⁰ Tartu jäeti Eesti vägede poolt maha 21. detsembri hommikul 1918, järgmisel varahommikul hõivas linna punaväe 49. kütipolk.

¹¹ Aidu juures seisid Eesti väed 23.–25. detsembril ja siis taandusid.

¹² Päevakäsu nr. 4 põhjal võeti lipnik Mitnits Kuperjanovi salka 3. jaanuaril 1919 ja määrati 2. roodu nooremohvitseriks.

suuretüki müra. Kuulsid ehk isegi, sai ka oma jagu lastud. Siin sai enamlastest kergesti jagu. Öö olin soomusrongis, hommiku hakkasime Falkenaust¹³ minema. Mina sain jälle 20 meest ja läksin Vasula silla juurest minema, et Emajõe silda kaitsta, kuid juba enne olid vankad vastas, kõik metsad olid neid täis. Laskime mõne maha, olid lätlased,¹⁴ satusime vahete vahel üsna segamine. Viimaks hakasid põgenema, ei jõudnud enam järele jooksta. Saime Tähtveresse, siis hakati mõisast laskma,¹⁵ meie soomusrong parandas teed ja tuli edasi hakas Tartu ümbrust ja mõisat pommitama. Korraga ilmusid Ilmatsalu teel umbes 25–30 ratsaniku ja suur pikk voor. Meie umbes 10 inimest, saime käsu neid vastu võtta. Läksime pikka lagedat välja pidi neile vastu minema, lasti kahelt poolt, kaks sai haavata, lõppes sellega, et ratsanikud ja voorimehed plehku panid ja vooi meile jätsid, saime 22 hobust. Tuju ei olnud hea, ehk küll võit suur oli, ülemusega¹⁶ oli paar norimist, ma ei kannata välja, kui keegi tuleb märkusi tegema, kus neid tarvis ei ole. See öö sai linnas vana saksa komandatuuris magatud. Vara hommiku läksime Ropka mõisa karauli, sealt saime palju laskemoona. Öhtu tulime linna tagasi ja asusime laia uulitsasse, vastu Rüütli uulitsa otsa. Enamlaste aeg olnud Tartus kole. Sellega oleks minu uudised veikselt koos. Paised on kallal üks käe peal, teine kuklas, ka suur.

Sina ära palju muretse, hirmu ei maksa tunda, ega hirmsat öieti midagi olegi, kõik veab nii, nagu peab olema paremini ei saa. Praegune seisukord on tõsine. Pea püsti! ja siis tulgu mis tulema peab! Anton pojale aja juttu, ära teda üksikuks jäta. Kui ajad paranevad, saab jälle elatud, nüüd lootust ja kindlust. Esimesed soome väed on meil juba abiks, olen neid ise näinud.

Elage hästi Isa – Aleks.

23. jaanuaril.

Kodused! Täna öhtu kolime Tartus välja soomusrongiga Valga poole.¹⁷ Võtsin täna tunnistuse, et kooliõpetaja olen. Üles lasksin ka võtta, pildid jäid Johanna õiendata. Tuju praegu hea ei ole vaevab mõte, et kodused ootavad. Oleks aineiline külg teil kindlustud, võiks rahulikum olla. Kojutulekuks on mul juriidiline õigus, kuid teda tarvitada ei jaksa, miski peab kinni. Ja kui mul halvaste peaks minema, olen ise süüdi, ära siis minu üle väga palju pahanda. Lootuses, et kõik hästi läheb, tahan eestuleva sõjakäigu kaasa teha. Juhatust miskit ei saa anda, vaata kuis ise hakkama saad. Rohkem sulle rääkida pole. Ela hästi! Muretse vähem.

Tervisid sulle ja pojale.

Aleks. – isa.

29. jaanuaril 1919. aas.

Laatre vallas Örul.

Kodused! Katsun kirja Tartu saata, ehk jõuab kodumaale. Kaks sõjakäiku tegime läbi: esimehe Tiidlast Pukani ja teine Pukast Laatre. Viimane käik oli väsitav, tuli metsapidi minna. Juhtus

¹³ Kärkna.

¹⁴ Ööl vastu 14. jaanuari saadeti Tartust Eesti vägedele vastu 6. Läti kütüpolgu I pataljon. Lätlased võitlesid Jänese raudteesilla juures.

¹⁵ Tähtvere mõisas olid kaitset Läti punakütid 6. kütüpolgust.

¹⁶ Salga ülema leitnant Julius Kuperjanovi või 2. roodu ülema leitnant Eduard Saarega.

¹⁷ Kuperjanovi pataljon lahkus koos soomusrongiga Tartust 23. jaanuaril.

korraga segadus, meie teine rood oli ette jõudnud, kõrvalt tuli lätlaste kari, kes esimese roodu eest põgenes, meile selja taha.¹⁸ Ei tunnud õigel ajal ära. Jäin korra lätlaste hulka, löime läbi, mehed, kes ka minu juure jäid pääsesid kõik tervelt. Lipnik Annuk¹⁹ sai siin surma. Voldist Pede Eduard Kurs²⁰ sai ka siin surma. Üleüldse sai meie mehi siin 10 ümber surma.

Praegu oleme Valgast versta 10–12. Sõjakäigu lõpp peab mul Valgas olema. Muidu elan kenasti, viga pole seni saanud, Kui jälle kunagi juhtun kirjutan.

Elage hästi!

Paremat ootes ja lootes

Al.

(30. jaanuaril 1919)

Sangaste jaam on meie käes. Lahing käib Telliste mõisa all. Suurtükid mürisevad hommikust saadik, seal töötavad soomusrongid. Lätlased ja venelased põgenesid, mis võisid, aga siin on metsaline maa mägesid ja orgusid täis, tahavad vist veel vastu panna.

Inimesi on nad igal pool kinni võtnud ja tapnud. Kuulipildujaid võtsime ühel päeval 7 tükki ja Pukka sõjakäigul sai 6–7 suurtükki mitmesuguses suuruses,²¹ kõige suurem (1) kuus tolli.

Hüvasti!

Aleks – isa.

* * *

Kooliõpetajast lipnik Aleksander Mitnits ei jõudnud Valka ega tagasi oma pere juurde ning oma kooli. Ta langes 31. jaanuaril lahingus Paju mõisas.

Kuperjanovi pataljoni allüksused asusid Paju mõisat ründama kell 12.40. Leitnant Saar ründas 2. rooduga mõisat raudteepoolsest küljest, kus tegutses ka punaste soomusrong. Kahelt poolt tuleva tugeva tule tõttu langes palju mehi rivist välja kohe rünnaku alguses. Nähes punaste liikumist mõisast välja, asus Saar oma roodu allesjäänud u. 40 mehega pärast kella kahte otsustavale tormijooksule ja jõudis mõisa parki-aeda. Läti punakütid avasid aga tiibadelt tule ning asusid vasturünnakule. Lan-

gesid roodu ülem leitnant Eduard Saar, lipnik Mitnits, lipnik Paul Vannamb ning 9 sõdurit. Lipnik Kriska sai haavata, üldse sai haavata või põrutada 24 meest. Juhtideta jäänud rood taandus mõisa juurest metsa.

Mis sai Aleksander Mitnitsi perekonnast?

Ida Mitnits jätkas kooliõpetajana, käsitööõpetaja ametis Saadjärve koolis, hilisemas 6-klassilises algkoolis. Ta abiellus uuesti, abi-kaasal oli Tartus Tähe tänaval maja. Pärast poja surma asus Ida 1941. a. elama ja tööle Jõgevale.

¹⁸ Lahing Kikka talu juures Laatre vallas 27. jaanuaril.

¹⁹ Lipnik Nikolai Annuk (5.01.1890–27.01.1919), elas Kudina vallas, 1914 võeti Vene sõjaväkke, oli Rumeenia rindel 295. Sveri jalaväepolgus. Lõpetas I Odessa lipnike kooli 1916, teenis 40. Siberi kütüpolgus roodu ülemana 1916–1917, 1917 detsembris tuli üle Tartusse Eesti tagavarapataljoni. 1918 oli kooliõpetaja, 30. detsembril astus Kuperjanovi partisanisalka, oli 2. roodus nooremohvitser.

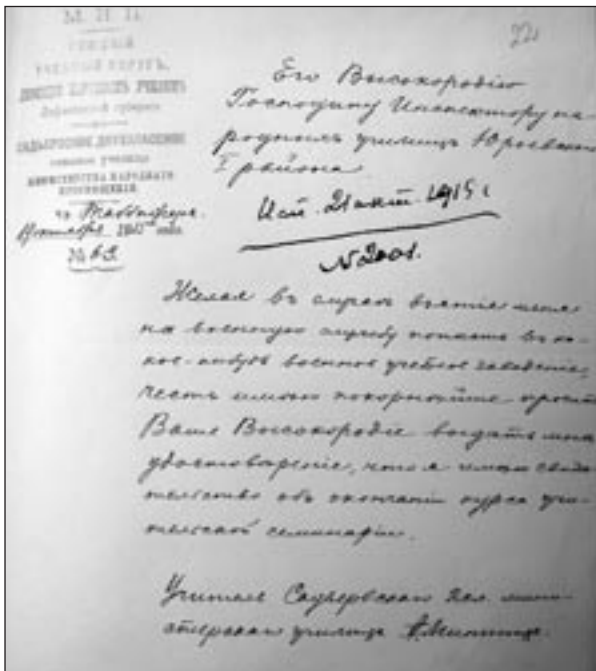
²⁰ Eduard Kurs (1889–27.01.1919), elas Voldi vallas Peedu (talus), Kuperjanovi pataljoni 2. roodu reamees, astus salka 3. jaanuaril.

²¹ Suurtükkide hulka on arvestatud ka tollased miinipildujad ehk kaevikusuurtükid.

Aleksander ja Ida Mitnitsi poeg Anton (sündinud 22. augustil 1911 Tartus) õppis 1926–1931 Tartu poeglaste reaalgümnaasiumis, mille lõpetamise järel oli 1931. a. maist kuni 1932. a. oktoobrini ajateenistuses sidepataljonis. 1932. a. septembris astus ta Tartu Ülikooli õigusteaduskonda. 1935. a. muutis ta perekonnanime eestipäraseks – Raiküla. Anton astus korporatsiooni Rotalia ning sai seal 1938/1939. õppeaastal juhatause liikmeks. Ülikoolis õppimine venis rahapuuduse tõttu, ta pidas ka isa asundustalu Saadjärve vallas, kuid müüs selle 1938. a. maha. Õigusteadus-

konnas oli tal 1939. a. lõpetamiseks tegemata üks eksam ja diplomitöö. Anton oli kõva spordipoiss, võttis osa ÜENÜ Saadjärve kehakultuuriharu tegevusest.²²

Õöl vastu 7. augustit 1939 sai mootorrattal sõitnud Anton Raiküla Voldi aleviku lähedal raskelt vigastada – talle sõitis otsa sõiduauto, mille juht oli purjus. Kuna autojuht põgenes sündmuskohalt, sai noormees esmaabi alles paar tundi hiljem. Ta toimetati reie- ja sääreluu murruga Tartu ülikooli 2. haavakliinikusse Maarjamõisas, kus suri 13. augusti õhtul.²³

Saadjärve ministeeriumikooli juhataja A. Mitnitsi kiri Tartu I rajooni rahvakoolide inspektorile 19.10.1915 palvega anda tunnistus õpetajate seminari lõpetamise kohta.

EAA f. 391, n. 1, s. 28, l. 22

Urmas Salo

(1960)

Lõpetanud Tartu Ülikooli ajaloo osakonna 2000, ajaloomagister 2005. Praegu õpib sealsamas doktorantuuris. Töötab Eesti Kaitsejõudude Peastaabis staabiohvitserina, auaste kapten. Töötanud lepinguliselt ka välisministeeriumis, osalenud eksperdina Eesti–Vene läbirääkimistel. Peamised uurimisvaldkonnad: Eesti Vabadussõda ja Eesti kaitsevägi 1930-ndatel aastatel.

²² EAA. F. 2100, n. 1, s. 12590. Anton Mitnitsi (Raiküla) isiklik toimik Tartu Ülikoolis; Postimees 9.08.1939, l. 4; 15.08.1939, l. 8, 9; Aimi Pöldma. Saadjärve kooli ajaloost. Täbivere vald. (internetis).

²³ Postimees 09.08.1939, l. 4; 15.08.1939, l. 8, 9.